

РОЛЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО ЯК ПЕДАГОГА ТА ПЕРЕКЛАДАЧА У ПОШИРЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВІТІ

У статті проаналізовано роль Богдана Лепкого як педагога та перекладача у поширенні української культури у світі; розглянуто наукову та культурно-просвітницьку діяльність Б. Лепкого; зосереджено увагу на міжнародній діяльності Б. Лепкого; висвітлено особливу роль Богдана Лепкого у налагодженні українсько-польської співпраці наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть; визначено, що творчість Б. Лепкого сьогодні вийшла далеко за межі України, вона сприяла і буде сприяти глибокому порозумінню і зближенню між народами, стала надбанням багатьох літератур, зокрема польської, чеської, словацької, угорської, сербської, німецької, норвезької, італійської; зроблено висновок, що нині, в добу національного відродження, досвід багатогранної діяльності Б. Лепкого у залучені України в світові культурні процеси повинен бути використаний у нових умовах.

Ключові слова: Богдан Лепкий, українська культура, національно-освітня місія, національне відродження.

В статье проанализирована роль Богдана Лепкого как педагога и переводчика в распространении украинской культуры в мире; рассмотрена научная и культурно-просветительская деятельность Б. Лепкого; сосредоточено внимание на международной деятельности Б. Лепкого; освещена особая роль Богдана Лепкого в налаживании украинско-польского сотрудничества в конце ХІХ – начале ХХ веков; определено, что творчество Б. Лепкого сегодня вышло далеко за пределы Украины, оно способствовало и будет способствовать глубокому пониманию и сближению между народами, стало достоянием многих литератур, в частности польской, чешской, словацкой, венгерской, сербской, немецкой, норвежской, итальянской; сделан вывод, что в наше время, в эпоху национального возрождения, опыт многогранной деятельности Б. Лепкого по вовлечению Украины в мировые культурные процессы должен быть использован в новых условиях.

Ключевые слова: Богдан Лепкий, украинская культура, национально-образовательная миссия, национальное возрождение.

The article analyzes the role of Bogdan Lepky as a teacher and translator in spreading Ukrainian culture in the world; reviewed scientific, cultural and educational activities of Bogdan Lepky; focus on international activities of Bogdan Lepky; highlights the special role of Bogdan Lepky in establishing Ukrainian-Polish cooperation in the late ХІХ – early ХХ centuries; determined that creativity of Bohdan Lepky today went far beyond Ukraine, it has contributed and will contribute to deeper understanding and rapprochement between peoples, became the property of many literatures, including Polish, Czech, Slovak, Hungarian, Serbian, German, Norwegian, Italian; concluded that today, a day of national revival, multifaceted experience of Bohdan Lepky deepening Ukraine in world cultural processes to be used in the new environment. The activity made a significant impact on the development of European cultural and political life, thus played an important role in the assertion of the Ukrainian nation in the world.

Keywords: Bogdan Lepky, Ukrainian culture, national educational mission, national revival.

Постановка проблеми. В історії України є багато визначних і вагомих державних, громадських діячів, які відіграли важливу роль у розвитку української науки, але донедавна замовчувались або подавались тенденційно. Зі здобуттям незалежності й завдяки утвердженню української державності виникла можливість повернути народові із забуття сотні й тисячі історичних фактів, подій, імен видатних осіб, напівзабутих сторінок духовної історії українців, їх гуманістичної культури.

Це, зокрема, стосується визначного поета, педагога, громадського діяча, Богдана Лепкого (1872–1941рр.). Він уособлював новий тип українця-патріота, що сформувався у

Галичині наприкінці XIX – на початку XX століть. Діяльність та творча спадщина Богдана Лепкого становить цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному та державному розвитку України.

Значну роль відіграв Б. Лепкий у поглибленні інтеграції України в світовий культурний процес. Він багато зробив для ознайомлення зарубіжного читача з історією України, українською літературою. Особливого значення діяльність Богдана Лепкого набула у налагодженні українсько-польської співпраці упродовж 1899–1914 та 1926–1941 рр. На зламі XIX – XX ст. Б. Лепкий відіграв роль амбасадора українства у Польщі.

Богдан Лепкий, незважаючи на відірваність від рідної землі, не втрачав зв'язків із Україною, доносив її багату духовну спадщину до польського народу. З вересня 1899 року він працював як лектор української мови в Ягеллонському університеті, водночас викладав й у краківських гімназіях. Славний поет став центральною постаттю української краківської громади, брав активну участь у діяльності місцевої філії культурно-освітнього Товариства „Просвіта”, упродовж багатьох років виконуючи обов'язки заступника голови філії.

Творча спадщина Богдана Лепкого ще за його життя вийшла за межі України. Вона стала надбанням світової культури завдяки перекладам на польською, чеською, німецькою, сербо-хорватською, угорською, англійською, португальською мовами. Твори митця були широко представлені на сторінках видань української діаспори за кордоном.

Богдан Лепкий належить до кола найвизначніших громадсько-культурних діячів України, які в першій половині XX ст. репрезентували перед світом український народ, його культуру і науку, виступали як носії національної традиції, українських звичаїв й українського духу. У складних українсько-польських взаєминах того часу митець відіграв роль посередника на ниві культурно-громадської співпраці, виступаючи послом українського народу в Польщі, а польського в Україні. Провідна ідея популяризаторської діяльності Б. Лепкого – довести, що український народ створив цінності, котрі забезпечили йому почесне місце в загальнослов'янському та світовому культурному процесах.

Попри всю цінність міжнародної діяльності Б. Лепкого, вона чи замовчувалась, чи спотворювалась в радянській історіографії. Сьогодні, в добу національного відродження, досвід багатогранної діяльності Б. Лепкого в залученні України в світові культурні процеси повинен бути використаний у нових умовах. Цей досвід набуває винятково важливого значення нині, коли співробітництво України із зарубіжними країнами потребує докорінного вдосконалення, вироблення нової моделі відносин при збереженні й розвитку кращого з нагромадженого досвіду, створенні умов для стабільності його реалізації та підвищення ефективності й культурної взаємодії всіх країн.

Науково-педагогічний та практичний доробок Богдана Лепкого постійно привертає увагу вітчизняних та зарубіжних освітян й науковців, як от: Є. Анчевська, В. Безушко, М. Гарасевич, Р. Гром'як, М. Жулинський, М. Ільницький, В. Лев, Т. Литвиненко, І. Лозинський, А. Обрембська-Яблонська, Ф. Погребенник, М. Сивіцький, Р. Смик, А. Стебельська, С. Шах, О. Яворська-Копач.

Метою статті є аналіз ролі Богдана Лепкого як педагога та перекладача у поширенні української культури в світі.

Богдан Лепкий посідає вагоме місце в європейській культурі, насамперед як один із найвизначніших українських митців слова доби українського національного відродження XX століття. В особі Лепкого перед нами постає українець цілком новітнього типу – справжній патріот, соборник, що мав перед собою виразний ідеал розбудування української культури.

Водночас, Лепкий відомий як культурний репрезентатор українства в світі. Трактуючи свою популяризаторську місію як посланництво, а в цьому контексті як національно-освітню місію, Лепкий своєю письменницькою, видавничою та науковою діяльністю на цій ниві як ніхто інший спричинився до утвердження України у світі.

У прагненні до „європеїзації” та інтенсивного долучення української культури до світового культурного процесу величезну роль відіграла популяризація Лепким духовного доробку своєї нації серед польського загалу. На зламі XIX і XX століть саме йому належить пальма першості у налагодженні українсько-польських зв'язків.

Польська література була для українства, що позбавлялось провінційності, мостом між українською та європейською культурами, стимулятором розвитку письменства того часу. Не минув цього впливу і Лепкий. Так, викладаючи у Бережанській гімназії, він захоплюється творчістю польської поетеси епохи позитивізму Марії Конопніцької (1842–1910). Із-під його пера виходить присвячена її творчості, котре було відзначене нагородою Віденського міністерства освіти. Оригінальне літературознавча праця, сконструйована частково на основі статей і нарисів польських авторів, містила роздуми Лепкого про поетичні твори Конопніцької, яка за своїми релігійно-світоглядними, ідейно-естетичними настановами та розумінням пріоритетної ролі селянства в житті кожної нації була близька творчості самого критика у той період [6, с. 139-140].

Зміцненню українсько-польських взаємин на початку ХХ ст. сприяла польськомовна діяльність Лепкого як науковця-літературознавця та історика української літератури. Перший виступ митця на цій ниві відбувся на відкритті „Слов'янського клубу” у Кракові в 1901р. Дослідник виголосив реферат „Про найновішу русько-українську літературу”, який ознайомив польську громадськість із видавничими новинками тогочасної української літератури. Зокрема, Лепкий презентував полякам збірку „Сім байок” та роман „Пережесні стежки” І. Франка, новели В. Стефаніка „Дорога”, збірку оповідань „Карби” М. Черемшини, серед поетичних видань – збірку творів А. Кримського „Пальмові гаузки”, в розділі драматургії – твори М. Кропивницького, М. Старицького, І Карпенка-Карого. Доповідь Лепкого незабаром з'явилася на сторінках відомого тоді видання „Przegląd Powszechny” під заголовком „Погляд на українську літературу в році 1901”. Про патріотичну тему публікації сам автор так пише в листі до К. Студинського: „Тепер щойно скінчив я інформаційний огляд нашої літератури за 1901 р. (з'явиться у польському виданні). Робив це в добрій вірі і виключно з пієтизмом для нашої справи. Іменно хотів і хочу про нашу літературу інформувати людей, котрі про ню мало знають” [14, арк. 17].

Отже, вже на початку популяризаторської діяльності Лепкий чітко сформулював для себе мету, трактуючи свою місію у Польщі як національно-освітню. Тобто через літературу, яке є частиною духовної культури української нації, довести усім, що в світі існує окрема національна спільнота – українці, котрі, як і кожна самостійна нація, мають право на самовизначення в світі.

Б. Лепкий як педагог та знавець історії української культури, ознайомлював польське суспільство з тисячолітніми здобутками української нації. Старовинна архітектура Кракова, в якій митець „знаходив сліди впливу нашої культури на польську”, стала предметом історико-освітніх досліджень [8]. Як результат цих студій на сторінках українськомовних „Ілюстрованих вістей” з'явилася стаття „Українські фрески на краківській катедрі”. На думку автора, „до найцінніших пам'ятників нашого минулого з ХV ст. належать безперечно фрески українських (поляки пишуть „руських”) малярів у Краківській катедрі на Вавелі” [8, с. 2]. Саме доведенню цього твердження і присвячена культурологічна розвідка, що супроводжувалася цікавими ілюстраціями.

Як викладач Ягеллонського університету, Лепкий завжди відчував брак підручників. Щоб ознайомити польський загал із українською культурою, митець підготував у 1928 р. польськомовний огляд української літератури, що вийшов друком у 1930 р. Йдеться про „Zarys literatury ukraińskiej”, який полоніст-літературознавець М. Шийковський опублікував у видавній у Варшаві – Кракові серії „Slowanie”.

Видавництво ставило собі (й своїм авторам) таке завдання: „заповнити дошкульну прогалину в загальнопольському духовному житті: створити прапідстави знань про слов'янські народи, серед яких Польща проводить своє історичне буття, зв'язана з ними географічним положенням, мовою, розвитком історії й культури – нині в відродженні існуванні, покликана накреслити нові шляхи майбуття в тісному з ними ж співжитті” [110, с. 7]. Для реалізації ідеї були залучені „якнайповніше” кваліфіковані представники слов'янської науки, кожен із яких повинен був змалювати найцінніші явища духовного життя свого народу, при цьому „ставити наголос на зв'язки з Польщею” [2, с. 7].

Про актуальність і цінність підручника й нині свідчить той факт, що ним скористався відомий польський славіст М. Якубець при укладанні „Антології української літератури”

(1962 р.) з польськими коментарями, „Zarys literatury ukraińskiej” Лепкого посідає гідне місце у списку опрацьованої вченим літератури для нарису „Історії української літератури”.

У 1933 році в енциклопедичному польському виданні „Загальної історії літератур” виходить синтетичний ілюстрований нарис історії літератури Лепкого під заголовком „Українська література”. Для польського читача – це своєрідний довідник, зі сторінок якого можна отримати інформацію про розвиток української літератури, вплив на неї культури Заходу, ознайомитися з найвизначнішими творами та найвідомішими митцями слова від найдавніших до сучасних автору часів. Не минає Лепкий увагою досягнення літературної критики, мовознавства, етнографії та історії літератури, а в кінці подає бібліографію до теми.

Отже, Б. Лепкий як історик літератури ставив за мету подолати порівняно слабку обізнаність польського читача з літературним доробком найближчого сусіда, історія якого надовго зрослася з історією Польщі. Безперечною заслугою Лепкого є наголос на європейському характері творчості українських митців, на її зв’язку зі світовою літературою.

Оцінюючи місце Б. Лепкого у контексті європейської культури, не можна оминати й того факту, що твори письменника перекладалися іншими мовами. А ще сприяло знайомленню з ними найширших читацьких кіл. Сприйняття видатного митця в іншій країні, в іншому національному середовищі – завжди дуже складний і багатогранний процес, оскільки він пов’язаний не лише зі ставленням до певної творчої особистості, а й до тієї літератури, представником якої вона є. Зацікавлення творчістю Лепкого польськими, чеськими, німецькими, сербськими, угорськими, англійськими, португальськими поетами, літераторами свідчить насамперед про незвичайну силу його таланту, значущість ідейного змісту творів, із яких поставала Україна, минула і сучасна, говорила сама душа українського народу [10, с. 96].

Крім польської, Богдан Лепкий досконало володів чеською, німецькою, російською мовами, у Львівському університеті студіював англійську, що сприяло зближенню митця зі світовою культурою, налагодженню тісних взаємин із представниками літератури, науки та політики західноєвропейських народів.

Лепкий на початку ХХ ст. посідав вагоме місце в налагодженні українсько-чеських взаємин. Початок ознайомлення чехів із творчістю Б. Лепкого датується 1900 роком, коли „Slovensky prehled” надрукував статтю І. Франка „Українська література з 1899 року” [15, с. 422]. У ній оглядач згадав збірку письменника „3 життя” (Львів, 1899), в якій побачив „м’який, вразливий і поетичний характер”, „красиві описи і добре висловлений тихий меланхолійний настрій” [13, с. 16]. Згодом, у 1902 році, подібний щорічний огляд української літератури вже зробив Б. Лепкий, продовжуючи традицію І. Франка на сторінках цього авторитетного празького журналу. У журналі друкувалися літературно-бібліографічні огляди Лепкого: „Українська література року 1901”, „Огляд слов’янських літератур за рік 1902: українська література”. Ці статті відіграли важливу роль у популяризації здобутків українського письменства серед чеського загалу. Зокрема, праця Лепкого „Українська література року 1901” справила сильне враження на відомого чеського критика та перекладача Франтішека Вотрубю. Прочитавши її, він написав своєму другові К. Рипачеку: „...малоруська література стоїть на модерних основах, вона сильна, здорова – врешті, прочитай останнє число „Slovensky prehled” – маю з неї справді радість” [7, с. 253].

Протягом 1902–1912 рр. чеські переклади творів Б. Лепкого з’явилися у газетах „Rude kvety”, „Pravo lidu”, „Zor”, „Rovnost”, „Narodni polityka”, „Venkov”, „Narodni listy” і „Kladenska Svoboda”. У чеському перекладі Їржі Гаєвського були видані два томи „Мотрі” (трилогії „Мазепа”) під назвою „Srdce a zezlo” („Серце і Булава”). Переклад з’явився у 1932 р. у Празі і викликав широкий резонанс серед чеських читачів і критики. Він увійшов до списку рекомендованої літератури „Co eist z literatury ruske, ukrajnske a beloruske” (Ппра, 1935). Отже, постать Б. Лепкого, поряд з І. Франком, В. Стефаником, М. Коцюбинським, О. Кобилянською, була у центрі зацікавлень чеської громадськості, а його творчість „сприяла збагаченню чеського та словацького літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. художнім досвідом братніх слов’янських народів” [7, с. 256].

Творчість Б. Лепкого сьогодні вийшла далеко за межі України, вона сприяла і буде сприяти глибокому порозумінню й зближенню між народами, стала надбанням багатьох

літератур, зокрема німецької. Протягом двох років (1920–1922) в Німеччині було видруковано 20 творів Б. Лепкого, переважно прозових. У 20-і рр. ХХ ст. найвідоміші німецькі часописи надавали перевагу перекладам двох українських письменників – Михайла Коцюбинського та Богдана Лепкого.

Перший німецький переклад оповідання Б. Лепкого „Wofur” („За що”) з’явився у газеті „Czernowitzen Allgemeine Zeitung” за 1913 р. [9, с. 3]. Б. Лепкий завжди уважно стежив за літературними явищами в німецькій літературі й інформував про них. У „Літописі”, берлінському журналі політики, письменства й мистецтва, він ознайомив читачів із першими повідомленнями про Миколу Гоголя в німецькій літературі пера Г. Кеніга за 1837 р. У тому самому журналі, виданому „Українським словом”, Б. Лепкий уміщує статті про німецького письменника Теодора Шторма (1817–1888), перекладає його новели українською мовою. Він також перекладає й твори німецького мислителя Оттона Брауна [5, с. 84].

Різні народи колишньої Югославії читали рідною мовою оповідання Б. Лепкого. Так, чотири його новели були перекладені словенською мовою [3, с. 138]. Сербо-хорватською мовою тексти Лепкого перекладали В. Вильковский („Олеся”, „Сотниківна”), В. Войнатовський („Гусій”, „Настя”, „Дідусь”, „Небіжчик”, „Цвіт щастя”, „Скапи”), М. Фірак („Село”, „Підписався”), Л. Головіч („Мати”) та інші [12, с. 523]. Переклади новел письменника з’явилися угорською завдяки С. Фулдесу, І. Філетону, Н. Дудінчуку, І. Шеману. Лепкий англійською постав із-під пера В. Селянини („Журавлі”), Р. Колемана, С. Шумейка („Дідусь”, „Цвіт щастя”) інші. У 1959 році в Бразилії видано антологію „Українські оповідання”, в якій подаються переклади португальською мовою новел українських класиків, у тому числі Б. Лепкого („Дідусь”). Перед творами вміщені короткі біографічні довідки про авторів, написані бразильською дослідницею А.-М. Муріці.

Твори Б. Лепкого вивчають у цілому світі, їх аналізують, зіставляють, досліджують. Зокрема, дослідники вже вдавалися до зіставлення повістей Богдана Лепкого „Під тихий вечір” і „Вікторія” норвезького письменника Кнута Гамсуна. Порівняння не випадкове: названі твори мастять яскраві художні факти, важливі для дослідження й аналізу типологічних збігів в українській та норвезькій літературах [1, с. 8].

Окремо варто виділити публікації творів митця в діаспорних українськомовних виданнях, зокрема в США та Канаді. Доробок Лепкого надзвичайно близький за тематикою та ідейним змістом українським емігрантам різних поколінь. Підтвердженням цього є те, що, починаючи від 20-х рр. ХХ ст., жоден український календар чи альманах, жодна шкільна читанка чи антологія не обходяться без творів Б. Лепкого. Так, американський дослідник О. Кравченко, аналізуючи друкований доробок митця на сторінках видань за океаном, прийшов до висновку, що „кількістю опублікованих на поселеннях творів він, Б. Лепкий, поступається тільки перед Т. Шевченком і І. Франком” [4, с. 4]. Особливо популярними завжди були, і залишаються такими сьогодні вірші митця, присвячені Різдвяним і Великоднім святкам, про що свідчить їх передрукування в періодичних виданнях з року в рік. А Лепкові „Журавлі” і нині виконуються як похоронний марш над могилами українських емігрантів [11, с. 6].

Перелік перекладів творів Б. Лепкого мовами світу є неповний, оскільки більшість із них розпорошені у періодичних виданнях 20–40 рр. ХХ ст. малодоступних досліднику. Однак, незважаючи на це, можна стверджувати про обізнаність читача, насамперед в Європі та Америці, зі спадщиною одного з найвизначніших українських письменників ХХ ст., а в його особі з Україною, її історією, культурою та освітою. У зближенні української культури з європейською Лепкий відігравав неоціненну роль. Найбільші ж заслуги у популяризації української культури має митець як довголітній репрезентатор української справи на території Польщі. Надзвичайно цінною є перекладацька діяльність Лепкого, в якій він убачав національно-політичну та культурну місію. Завдяки його перекладам польською мовою читачі вперше мали змогу ознайомитися з набутком українського письменства, тим самим їм ставала ближчою духовна культура України. Сприяло цьому й написання Лепким польськомовної історії української літератури, провідна ідея якої довести, що український народ створив цінності, котрі забезпечили йому почесне місце в загальнослов’янському та світовому культурному процесі.

Водночас, український митець із великим інтересом ставився до здобутків світової культури. І це було не пасивне сприйняття, а суто творче, активне, спрямоване на збагачення рідної культури насамперед у формі перекладів та наукових досліджень. Творчість самого Б. Лепкого, яка ще за його життя вийшла далеко за межі України, стала надбанням багатьох літератур світу, зокрема слов'янських, сприяла та нині сприяє взаєморозумінню й культурному співробітництву між народами.

Дослідження ролі Б. Лепкого та його творчості у світовому культурному процесі дає змогу стверджувати, що Богдан Сильвестрович Лепкий – представник нової генерації українських національних провідників, які вийшли на історичну арену в кінці XIX – початку XX століть.

В основі педагогічних, громадських, та релігійних поглядів Б. Лепкого лежить любов до України та українського народу. Діяльності Лепкого притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної вагової ділянки українського культурного та громадсько-суспільного життя, в яких він безпосередньо чи опосередковано не брав би участь. Продовжуючи духовні традиції української інтелігенції у справі служіння народові, Лепкий проголосив своїм кредо „добро української культури”, а першочерговим завданням – виховання нового національно-свідомого покоління українців. Богдан Сильвестрович Лепкий, на наш погляд, як ніхто інший із українських письменників, вплинув на формування національної свідомості українського народу й разом із тим української духовності. Соборна Україна – провідна ідея поетичної спадщини Б. Лепкого. У той же час безкомпромісна ідея вільної та незалежної держави тісно переплетена з іншою провідною думкою творів митця – людинолюбства. Завдяки цьому творчість Лепкого стала феноменом національного відродження XX ст., яскравим прикладом подальшого злету української культури, національної духовності. Саме в цьому невмируща вартість доробку письменника для нащадків.

Наукова діяльність Б. Лепкого, як і письменницька спадщина, тісно пов'язана з його культурно-просвітницькою працею на ниві національного відродження. „Українська ідея” червоною ниткою проходить через усю діяльність Лепкого-вченого, пронизуючи його популярні, науково-популярні і наукові проекти. За визначні заслуги на ниві української науки Б. Лепкий був відзначений почесними званнями провідних українських наукових установ того часу – Українського Наукового Інституту в Берліні, Українського Наукового Інституту у Варшаві, Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові, Українського Вільного Університету у Празі, Київської Могилянсько-Мазепинської Академії у Варшаві. Це були найвищі нагороди, якими українська нація відзначила подвижницьку працю знаного науковця та великого українського патріота-соборника.

У цьому контексті надзвичайно цінною є перекладацька, діяльність Лепкого, в якій він убачав культурну місію. У виборі тематики видань простежуємо бажання Лепкого як перекладача подати через твори повний образ усього того, чим українці відрізняються від інших національностей. Багатогранна діяльність Богдана Лепкого мала широкий всеукраїнський і світовий резонанс. Вона, впливаючи на розвиток європейського культурно-політичного життя, відіграла вагомую роль у самоутвердженні української нації на світовій арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамсун Кнут. Романи / К. Гамсун. – М., 1994. – 684 с.
2. Горбач О. Б. Лепкий „Начерк історії української літератури”. 1909 – 23, та „Zarys...”, 1930 / О. Горбач // Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Т. 1 Ляйпціг 1923; Т.2, Коломия 1912; Zarys lit. ukr., Krakow 1930. Фотопередрук... – Мюнхен 1991, Munchen. – С. 7.
3. Добровольець Ф. Україністика словенською мовою / Ф. Добровольець // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – 1971. – Вип. 7. – С. 138.
4. Кравченко О. Богдан Лепкий в Америці / О. Кравченко // Свобода (США). – 1998. – 2 січня. – С. 4.
5. Кузеля З. Богдан Лепкий. Біографічний нарис / З. Кузеля // Золота Липа – Берлін : Українське Слово, 1924. – 253 с.
6. Лозинський І. Марія Конопніцька у художній візії Богдана Лепкого / І. Лозинський // Богдан Лепкий – видатний український письменник : збірник статей та матеріалів

урочистої академії, присвяченої 120-річчю від дня народження письменника. – Тернопіль, 1993. – 290 с.

7. Мольнар М. Українсько-чехословацькі літературні зв'язки другої половини ХІХ ст. / М. Мольнар, В. Шевчук // Українська література в загальнослов'янському процесі. – К., 1987. – Т. 1. – 426 с.

8. Остап'юк Б. Мої незабутні зустрічі з Богданом Лепким / Б. Остап'юк // Бережанське віче. – 1992. – 28 березня, 1 квітня.

9. Погребенник Ф. Наша думка, наша пісня / Ф. Погребенник – К., 1991. – 290 с.

10. Сивіцький М. Богдан Лепкий : життя і творчість / М. Сивіцький – К. : Дніпро, 1993. – 254 с.

11. Стебельська А. Відійшли у вічність / А. Стебельська // Гомін України (Канада). – 1994. – 21 вересня. – С. 6.

12. Ткачов С. Публіцистика Богдана Лепкого на сторінках краківського „Слов'янського Світу” / С. Ткачов // Тези доповідей і повідомлень І-ї Тернопільської обл. наукової історико-краєзнавчої конференції. Ч. III. Секція VI. Література і мистецтво. – Тернопіль, 1990. – С. 7.

13. Франко І. Українська література за 1899 рік / Пер. з чеської / І. Франко // Збір. творів : у 50-ти т. – К., 1982. – Т. 33. – 520 с.

14. ЦДІА України у Львові. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 334.

15. Franko I. Die Kleinrussison – ukrainische Literatur // Franco I. Dietrage zur Geschichte und Kultur der Ukraine. – Berlin, 1963. – 607 s.; Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. – Братислава, 1956. – 563 с.

Рецензент: д. мед. н., проф. Василюк В.М.